

B4430

PHD-ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**APPLIKÁCIÓK A HAJNÓCZY-KORPUSZ SZÖVETÉN
A HAGYOMÁNYOS SZÖVEGFORMALÁS ELHAGYÁSÁNAK MÓDOZATAI
HAJNÓCZY PÉTER ÉLETMŰVÉBEN
(EGY HAJNÓCZY-KALAUZ ELSŐ FEJEZETEI)**

CSERJÉS KATALIN

TÉMAVEZETŐ: DR. ODORICS FERENC
EGYETEMI DOCENS

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
2007

PhD disszertáció tézisei

Applikációk a Hajnóczy-korpusz szövegtében

A hagyományos szövegformálás elhagyásának módozatai Hajnóczy Péter életművében.

(Egy Hajnóczy-kalauz első fejezetei)

1. A dolgozat célkitűzése, témája és szerkezete

1.1. Célkitűzések

Dolgozatom céljának tekintem, hogy közelebb kerüljek Hajnóczy Péter sokrétű, kísérletező prózájának néhány sajátosságához: applikáltságához, montázs-, sőt: kollázs-strukturáltságához, betét-alkalmazó technikájához, mely építkezés bizonyos pontokon radikálisan távolítja a szöveget az írásosságtól, sőt az irodalmiságtól is; térbeli formák, tárgyak/tárgyasulások felé lépteti a szövegvilágot. A Hajnóczy-szöveg a legkülönfélébb módokon és legkülönbözőbb helyekről vesz és épít be anyagot a maga testébe: intarziákat hordoz magában.

Szándékom e dolgozattal egy „Hajnóczy-kalauz” első fejezeteinek létrehozása. Gépirat formájában számos további rész vár rendezésre, s egy majdani nagy-tanulmányban való elhelyezésre. E tervezett munkában jelen fejezetek is helyükre kerülnek majd.

Hajnóczy Péter életműve az író halálával (1981) post factum névlegesen lezárult. Energikus, drámai szövegvilága azonban folyamatosan újabb és újabb értelmező hozzáfordulásokat indukál. Az azonnal adódó dilemmán túllépve – hogy Hajnóczy életműve zseniális torzó vagy tudatosan lezáródó teljesség – a szövegtest szerves építkezése, dinamikája, radikális eklektikája mellett szavazok. Élő, mozgékony organizmusnak látom Hajnóczy életművét, mely transzavantgárd érzékenységről ad számot, lényegénél fogva romantikus és – az irodalomból való kilépés, a totális expanzió irányába mozdul el, a „Mindig tovább!” kassáki jelszavát magáénak vallva.

Ha a Hajnóczyról írott – nem csekély mennyiségű – szakirodalmat lapozzuk, a legnagyobb megítélésbeli ellentétekkel találkozunk. A tanulmányírók éles hangon választanak az életmű darabjai közül, olykor kategorikusan utasítva el mások által preferált opusokat.

(Csaknem) valamennyien meggyőzően érvelnek. Az olvasó így egyre határozottabban azt érzi: neki magának kell egy saját „Hajnóczy-kánont” kialakítania. Nagy figyelem és sokszori újraolvasás szükséges: a szövegek java része nehéz, feladja az ívet az értelmezőnek. Szoktak beszélni a Hajnóczy-opusz anti-intellektuális jellegéről. Hajnóczy gondolkodó hősei általában valóban társadalmon kívül élnek, nem értelmiségi léthelyzetekben egzisztálnak, gyakran brutális nyersséggel nyilatkoznak meg, de a szövegek maguk, idősikváltásaikkal, narrációs technikájukkal, belső vágásaikkal, vendégszövegeikkel – komoly intellektuális kalandot jelentenek a befogadónak. Ezenfelül, Tárnok Zoltán a *Mozgó Világ* körinterjújából vett szavaival egyetértve: Hajnóczy olvasása után az ember „hegeket visel örökre”.

Magam Hajnóczy Pétert kiemelkedő tehetségű és vitathatatlan eredetiségű szerzőnek tartom, akinek mintha nem lennének elődei, mintha nem tanulta volna a próza-munkálást senkitől, holott a korpusz másfelől telítve van ráutalásokkal, citátumokkal, evokálással: idegen szerzők motívumainak sora szövi be hálóként a szöveg testét.

Hajnóczy zseniális megsejtő, kezdeményező („startluk”, ahogy Mészöly Miklós mondja); prózájából sokféle ágazhat út. Nehéz megítélni, hányan tanultak tőle. Művét jobbra folytatás nélküli alakzatnak érzem. A magyar próza jelenkori nagy nemzedékénél életműve kényszerűen hamarabb lezárult, de sok olyant próbált, melyet aztán mások, tőle függetlenül felfedeztek, továbbépítettek. Ezért lehet beszélni a „posztmodern Hajnóczyról”¹ is.

1.2. A kutatási téma

A végtelennel tűnő, érdeklődésre számot tartható szövegaspektusok közül engem a disszertáció keretei közt Hajnóczy Péter radikális eklektikája érdekelt. Az írótt csillapíthatatlan kísérletezőnek ismertem meg, aki életműve minden pontján valami újjal próbálkozott. E kísérletek és próbák nyomait őrizi az 1. műfaji és stilisztikai/stilusbeli sokféleség. De nemcsak a hagyományos műfajokat problematizálja, stílus-standardokat feszíti Hajnóczy, hanem szabadon kalandozik a 2. műnemek közt is, határterületeket keres és tapos ki magának. Az alap-nemet, az epikát tüneti át a legváratlanabb pillanatokban a lírába, s vált később lírai drámára. Miközben epikája maga is drámai az állandóan jelen lévő dialógusok és a függőbeszéd által, de a korpuszt feszítő konfliktusok miatt is. Az életmű alaphangja mindezalatt a tragédia tónusában marad. 3. További radikális lépése, amint áthágja az

---

¹ Szerdahelyi Zoltán: *Posztmodern kompozíciós jegyek Hajnóczy Péter műveiben*. Tiszatáj, 1990/11. 73-84.

irodalom mezsgyéit, a) az írásbeliség más területei s b) más művészeti ágak felé veszi az útját. Így jut el, így érinti vagy hatol is be oly területekre, mint a természettudományos próza; a publicisztika; a kritika, esszé, recenzió, tanulmány; a film; a színpadra adaptált, megrendezett dráma, színmű; a zene; nem utolsósorban a képzőművészet annak konvergáló territóriumai: Hajnóczy „festményeire”, „szobraira”, „épületeire” gondolok. Hogy végül a transzavantgárd érzékenységet és „kulturális nomadizmust” se felejtsem ki. Kilép tehát ez az életmű az irodalomból, az írásbeliség rácsait feszegetve 4. a szóbeliség felé s tovább, 5. ki magából a művészetből is, melyet végül is nem tudott organikusként, primerként, abszolút relevánsként megtapasztalni. Szecesszió, excesszus; de mi felé? Bizonytalan és banális válasz: az „Élet” felé. Mikor Krasznahorkai László *Háború és háború* című regényének „angyal-betétje”, ahogy a főhős ígérte, felkerül az internetre, s majd felkerül helyére, a Halle für neue Kunst falára a Korim Györgynek állított, Bukta Imre készítette emléktábla is, az irodalomból való meghökkentő kilépésnek vagyunk hűledező tanúi. Hajnóczy más alkat, és másként valószínűleg elhagyni az „art”-ot, s minden szót a maga vérével írva, átszakítani magát az életbe. Romantikus szavak, mint ahogy a kísérlet is az. Nem is mondhatjuk, hogy sikerült volna: torzóban, töredékben maradt e vágy; vágy maradt. Hűségese olvasója tapogatja ki e kívánságot Hajnóczy Péter drámai, önmagához és olvasójához egyaránt kegyetlen szövegtestének lüktetéséből, a korpuszt szét-ziláló, abban benne álló, abból ki-szakadó zárványokból, foszlányokból, vérrögökből.

Az életmű szenvedélyes, ziháló előrehaladtán e radikális lépések egyike képezi jelen dolgozatom témáját: „applikációk a Hajnóczy-szöveg testén”. Egy változatos technika, mely egyaránt munkálkodik a szövegfelületen s a mélystruktúrában: többszólamúvá, szemcséssé, tömbszerűvé, nem ritkán egyenetlenné, darabossá teszi textusát, ha tetszik: bennefoglalt töredékeivel zaklatva, alakítva azt.

1.3. A dolgozat szerkezete

A kronológia és kiadástörténet után disszertációm első nagy-fejezetében Hajnóczy Péter prózájának a) stílusbeli b) műfaji sokszínűségére térek ki. A műfajok „*építészeti tömbök*” módjára alakítják az irodalom rejtett belső járatait². Szerkezetek ismétlődése, eljárások, figurák és formák ezek. Belső hálózatokat, szövegalatti tereket hoznak létre a vegyülő

---

² Thomka Beáta idézi fel Northrop Frye szavait: *Narratív formatervezés*. In uő: *Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák*. Kijárat Kiadó, 2001. 41.

stiluskategóriákkal együtt: szervessé építik a tradíciót. Ha nem is epika vagy líra, de valami, ami "epikus", ami „lirizál” létrejöhet a klasszikus műnemek, a kurrens stílusok problematizálódása után is.

„Még ha egy mű úgy határozza is meg magát, mint aminck nincs semmi közös vonása a létező műfajokkal, nemhogy tagadná a kulturális kontextus iránti érzékenységét, hanem éppen a tagadással bizonyítja. Rendszeren kívül a mű tehát elgondolhatatlan.”³

A prózaformálási módok közül a dolgozat törzsében a (szöveg)betéteket vizsgálom, és e jelenségeket közösen „zárványok”-nak nevezem, majd csoportosítani igyekszem őket. A „zárvány” mint megnevező metafora talán nem a legszerencsésebb (az elnevezést így e dolgozatra szólnan ideiglenesnek tekintem). Mert bár az elkülönülést és a betét-jelleget tartalmazza a szójelentés, az eredeti biológiai értelem nem tükrözi azt a szétsugárzó erőt, melyet a vizsgált szövegjelenségek kifejteni képesek. Asszociatív göccá válva állnak a textus főfolyamában, és irritálnak, pulzálnak: megforgatják maguk körül a szöveget, miközben ők maguk sem tudnak érintetlenül maradni. Legalábbis a befogadói tudatban változnak, csiszolódnak, örvénylenek ők is. Téralakzatoknak látom e betét-zárványokat, és három csoportba igyekszem regulálni őket, miközben érzékelem, hogy e kategorizálás (mint talán valamennyi) sokszor önkényes, és egy-egy jelenség több szerepben is feltűnik a magam szerkesztette mátrixban.

Vendégszövegek; Betét-történetek; Emblematikus tárgyak. Ez a három alcím, mely alá összegyűjtöttem a Hajnóczy-szövegtest vonatkozó epizódjait. A fejezetek, szükségszerűen, átfedéseket is tartalmazhatnak: egy-egy szövegjelenség több kategóriában képes egzisztálni. Azt remélem, hogy az esetleges újramondás nem ismétlés, hanem termékeny hozzáátétel lesz (jóval szerényebben, de olyanformán, ahogy Földényi F. László terjeszti hálóját a Kleist-szövegekre 1999-es kiváló könyvében⁴).

Disszertációm végére, lezárás helyett tovább-nyitás céljából hiánylistát helyeztem el mindarról, amiről nem szót dolgozatom, s amit a nem túl távoli jövőben még meg szeretnék írni a témából

2. A kutatási téma (szakirodalmi) előzményei

A Hajnóczy-korpusz műfaji és stilisztikai kérdéseit áttekintő fejezetben kísérek meg összegyűjteni és ütköztetni a szerző életében született, illetve korai halála után fogant

³ Laurent Jenny: *A forma stratégiája*. Ford. Sepsi Enikő. In: *Intertextualitás I-II*. Helikon, 1996. 23-50.

⁴ Földényi F. László: *Heinrich von Kleist. A szavak hálójában*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999

szakirodalmi vélekedéseket. Téziseimhez a legrelevánsabbak közül választok idézeteket, miközben elengedhetetlennek tartom melléjük jegyezni Németh Marcell 1999-es monográfiáját⁵ és Reményi József Tamás kiemelkedő fontosságú tanulmányait, élükön a Hajnóczy-szakirodalomban ős-szövegnek számító *Utószó*⁶.

Thomka Beáta *A harag napja* című tanulmánya nem sokkal Hajnóczy Péter halála után jelent meg a Hídban. A cikk a következőképpen lát a kényszerűen megszakadt pálya erővonalaik értékeléséhez: „Hajnóczy rendkívül érett szemlélettel és kifejezőmóddal lépett fel, hangjának, beszédének tisztasága mögött átmenetileg sem hangzottak fel a saját elbeszélőmódoz keresésének zörejei, korai novellaformája és történetalakzatai töretlenül metszettek, szilárdak, világlátása a megtapasztalt illúzióntalan racionális feldolgozása nyomán alakult. Ebben a vetületben nem is igen szólhatunk fejlődésről, témaváltozásait szemlélve pedig látnunk kell, hogy visszatérő ívekben mérülnek fel alapkérdései, magatartásmodelljei, az alkoholizmus, a kivetettség, a magány léthelyzetei és élményei. Ugyanakkor azonban kétséget kizáróan a mű belső terében, gondolati és esztétikai szférájában bekövetkező alakulások, melyeket a mű különböző pontjai más-más módon emelnek formaszintre.”⁷

Szkárosi Endre 2003-as tanulmányában határozott mozdulatot tesz Hajnóczy helyének kijelölésére a modern magyar próza folyamataiban: „(...) a Hajnóczy által tört s talán túl kétes messzeségbe vezető csapáson már senki nem ment tovább. A főcsapás irányát mások jelentették, illetve jelölték ki, s ebbe a képbe – amelyből a magyar posztmodern próza elméleti alapvetését extrapolálták – az a poétikai és metodológiai radikalizmus, amelyet a Hajnóczy-életmű demonstrált, nem fért bele, sőt az adott szempontból kifejezetten zavarónak tűnhetett. Az önmagát műről műre következetesen és organikusan, ám mindig átütő novitás-értékkel, radikálisan megújító Hajnóczy-prózában *a költői logika épül be a narratív struktúrákba*. (...) Ez a radikális poétikai attitűd nem illett a kurrens kritikai diskurzushoz, amelyet a posztmodern hipotézise uralt; jóllehet, a Hajnóczy-prózában – s valószínűleg erőteljesebben, mint másutt – radikálisan vannak jelen a dekonstrukció és az intertextualitás jegyei.”⁸

Kulcsár Szabó Ernő kis terjedelmű *Irodalomtörténetében*⁹ hosszúbekezdést szentel a hetvenes évek irodalmán belül Hajnóczy Péternek. 1975-ös első jelentkezésekor már olyan

⁵ Németh Marcell: *Hajnóczy Péter*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1999

⁶ *Egy szerep keres egy szerzőt. Hajnóczy Péter portréjához*. In: *Hajnóczy Péter összegyűjtött munkái. Kisregények és más írások*. Összeáll. és gond. Mátis Livia és Reményi József Tamás. Századvég Kiadó, Bp. 1993. 333-354.

⁷ Thomka Beáta: *A harag napja*, 1211. In: *Híd*. 1981/10. 1211-1217.

⁸ Szkárosi Endre: *Nem-e van-e nem posztmodern sem (is)?* 151-152. In: *úő: Mi az, hogy avantgárd. Írások az avantgárd hagyománytörténetéből*. Magyar Műhely Kiadó, 2006. 148-156.

⁹ Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945-1991*. Argumentum Kiadó, Bp. 1994

„szövegművészeti készségeket” sejtet szerzőnk a tanulmány írójának értékelése szerint, mely egyszerre képes megbirkózni a tragikussal és a groteszkkal; a hűvös távolságtartással és a szabad személyiség iránti romantikus elkötelezettséggel. Az időkezelés dinamikus tördelését; a képzeletbeli és a megtapasztalt valóság különbségeinek elmosási technikáit emeli ki Kulcsár Szabó Ernő mint előremutató prózamunkálási készségeket. *Irodalomtörténete* 1994-ben jelent meg, így Hajnóczy Péter írásművészetének kanonizálását a fenti értékelésből látom elgondolhatóknak.

Hajnóczy eszközhasználata kötetről kötetre változik, tendenciájában azonban mind nehezebben megközelíthetővé válik, hermetizálódik – fűzöm hozzá Hekerle László szavait az életmű mozgástörvényeit boncoló szakírói vélekedésekhez.¹⁰ E vonása populárisra sem, de kommerszre vagy sztereotíppá bizonyosan nem teszi a vizsgált korpuszt.

3. Alkalmazott módszerek; az (irodalom)elméleti mátrix segítségül hívása

a) A műfaji vizsgálódásnál elméleti támogatásként a Genette-féle architextus-fogalmat helyezem középpontba. Gérard Genette *Transztextualitás* című tanulmányában¹¹ egyre növekvő absztrakciós rendben mutat be ötféle, általa most „transztextuálisnak” (korábban „paratextuálisnak”) nevezett kapcsolatot. E cikkében a szerzőt elsősorban a negyediként megnevezett, mégis utolsóként tárgyalt hypertextualitás foglalkoztatja, de fontos sorokat szentel a „legabsztraktabb és legimplicitebb” szövegközi viszonyoknak, az architextualitásnak is. A műfaj az architextus egy aspektusa Genette felfogásában: „az a bennfoglalási viszony, amely egy szöveget azokhoz a diskurzus-típusokhoz fűz, amelyekhez tartozik – egy szöveg több típushoz is tartozhat egyszerre –, vagy amelyekből éppen kilépni törekszik.”¹² Egy „néma kapcsolatról” van szó a műfajiság esetében, mely legfeljebb egy címbeli vagy cím alatti paratextuális jelzést kaphat, s mint ilyen, rákerülhet a címlapra is. Önnön műfaji helyzetének meghatározása nem a szöveg dolga, hanem – a francia elméletíró szerint – a kritikéé és az olvasóé, akik (idővel) el is utasít(hat)ják a feliratban jelzett paratextuális státuszt. E kapcsolat így implicit, és vita tárgyát is képezheti.

b) Az intertextualitás fogalmának és aspektusainak körüljárása a *Vendégszöveg*-blokk bevezetéseképpen történik meg.

¹⁰ Hekerle László: *Töredékek egy Hajnóczy Péter prózáját elemző íráshól*. In: *uő: A nincstelenség előlt*. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1988. 117-118. A szerző előadásában elhangzott az Új Hölgyfutár Revue 0/1-es számában, 1986. május 29-én, az Almásy téri Szabadidő Központban.

¹¹ In: Gérard Genette: *Transztextualitás*. Ford. Burján Monika. In: *Intertextualitás I-II*. Helikon, 1996. 82-90.

¹² G. Genette: *Műfaj, „típus”, mód*. Ford. Simonffy Zsuzsa. In: Kanyó Zoltán – Siklaki István szerk. *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*, Tankönyvkiadó, Bp. 1988. 209-246

Julia Kristeva Bahtyin dialógus-elmélete nyomán jutott a felismerésre, hogy minden szöveg idézetekből álló mozaikra emlékeztet: a szöveg más textusok transzformációjából jön létre. Míg Kristeva Bahtyinra, Roland Barthes éppen Kristevára hivatkozik, mikor a szövegközöttség elméletéről értekezik. Rögzíti azokat a megkerülhetetlen fogalmakat, melyeket az irodalomelmélet a szerzőnőnek köszönhet (feno- és genotextus; jelentő-praxis; jelentésség/jelentő-folyamat stb.). Michael Riffaterre Kristeva nyomán tovább tágitja és árnyalja vizsgált fogalmunkat. „Az intertextualitás (...) az irodalmi olvasásra sajátosan jellemző mechanizmus. Valójában ez az, ami a teljes szövegjelentést létrehozza, míg a lineáris olvasás, mely közös az irodalmi és nem irodalmi szövegek esetében, csak a tartalmi jelentést hozza létre.”¹³ Laurent Jenny felhívja a figyelmet: Kristevánál a szöveg fogalma olyannyira kitágul, hogy a „jelrendszer” szinonimája lesz. A fogalmi mátrix új és új át gondolásra szorul, a terminusok pedig figyelmes, saját használathoz alkalmazott korrekcióra.

Lucien Dällenbach *Intertextus és autotextus* című tanulmányában már meg sem határozza az intertextualitás fogalmát: létezését magától értetődőnek veszi. Ellenben különbséget tesz a szöveg külső (egy másik szöveggel létesülő kapcsolat) és belső (önmagával való kapcsolataként értett) intertextualitása közt.¹⁴

Gérard Genette tanulmányának felosztásai azok, melyek a dolgozatom vizsgálta tárgyat legproduktívabban közelítik meg és csoportosítják. E rendszerhez kell a magam kialakította „Hajnóczy-specifikus” intertext-típusokat hozzákapcsolnom.

Talán a *háló*; a szöveg tükrén lebegő, majd alámerülő háló metaforája lesz az, mely „kifogja” a Hajnóczy-intertextus természetrajzát. Vagy: a vírus, irritáció és fertőzés; kiismerhetetlen utakon, bűvópatakként fel- feltörő jelenlét és terjedés. A „háló”; és: „a motívum lebegtetése a szöveg tükrén” vagy a mélystruktúrába applikálva. És: „nyomozás és felfedezés”¹⁵ mint módszer, mellyel a fenti metaforák által lefedni remélt szövegjelenségek, szövegközi vonások felbukkanhatnak a homályból a Hajnóczy-korpusz szövegeiben.

c) A *Betét-történetek* fejezetében fel tudom használni Lucien Dällenbach kategorizálását, mely az általam vizsgált szövegcsoporthoz egy részét lefedni látszik. A francia szerző méltán különbözteti meg az *általános intertextualitást* és a *korlátozott intertextualitást*, nem érzi azonban elégségesnek e két kategóriát: hiányzó harmadikként az *autarchikus intertextualitást* jelöli meg, majd kijelenti, hogy a továbbiakban, G. Genette

¹³ Angyalosi Gergelytől idéztem M. Riffaterre J. Kristevát továbbgondoló kommentárjainak összefoglalását. (In: M. Riffaterre: *La production de texte* (1979); *Sémiotique de la poésie* (1982)). Angyalosi G.: *Az intertextualitás kalandja*. 9. In: *Intertextualitás I-II*. 3-10.

¹⁴ Lucien Dällenbach: *Intertextus és autotextus*. Ford. Bónus Tibor. In: *Intertextualitás I-II*. 51-67.

¹⁵ Halász László: *Az olvasás: nyomozás és felfedezés*. Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1983.

fogalomhasználatát követve ez utóbbi csoportot *autotextualitás*nak fogja nevezni. Érti pedig alatta azt a (számomra most fontossá váló) övezetet, melyet „egy szöveg önmagához való lehetséges viszonyainak összessége határol körül”. Egyfajta belső megkettőződést, mely mind a literális (mint szöveg és mint esztétikum/poétikai tárgy), mind a referenciális (valóságra vonatkoztatottság/fikcióként értettség) dimenzióban megjelenik.

A kicsinyítő tükör francia elnevezése, melyet Gide is használ 1893-as naplójegyzetében, mikor az eljárást használatra ajánlja, a *mise en abyme*, s amit ez a megnevezés magyarul jelent, illetve, hogy ez a kifejezés a címerpajzsok világába visz – különösen kalandossá teszi az e fogalom körül kialakult aurát. Kép és szöveg, mely magában foglalja szerzőjét. „Az öntükrözés teszi lehetővé, hogy a képen a láthatatlan láthatóvá, a regényben az elbeszélhetetlen elbeszélhetővé váljék.”¹⁶

d) Az *Emblematikus tárgyak* fejezetében elméleti előkészítésként képzőművészeti fogalmakat használok segítségképpen. Azokra a rokonságokra utalok, melyek a *koncept art*hoz, a *minimal art*hoz, a *pop art*hoz, *appropriation art*hoz, a *Spurensicherung*hoz; a különböző térplasztikai jelenségek gyűjtőneveként ismert *assemblage*-hoz, a *combine painting*hez, vagy akár ezeken a képzőművészet statikus elemeit utolsó gesztusként még őrző irányzatokon túl az *environment*hez, a *performance*-hoz kötik Hajnóczy szövegírói kísérleteit. Kalauzom mindenekelőtt Beke László elméleti munkássága és Hegyi Lóránt fogalomtára¹⁷ lesz.

4. A dolgozat gondolatmenete

4.1. A Hajnóczy-próza alakulástendenciái

Az életmű haladásirányait vizsgálva azt látjuk, hogy a műfaji keretek problematizálásával párhuzamosan billen meg a realista alapbeállítottság is. Az első s különösen a második Hajnóczy-kötetet folyamatosan olvasva: mind több műfaji és stilisztikai meglepetés ér. A lényegre összpontosító kifejezőmód, a viszonylagos tárgyilagosság, higgadt előadás szövege alatt búvópatakokban jelenik meg az irracionális, a magyarázhatatlan: váratlan, mely aggaszt és inspirál egyszerre. A valóságkövetést egyfajta „látomásos realizmus” (Mészáros Sándor)/„mágikus realizmus” (Szerdahelyi Zoltán) váltja fel. A

¹⁶ Szegedy-Maszák Mihály: *Ottlik Géza*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1994. 125.

¹⁷ Hegyi Lóránt: *Utak az avantgárdtól. Tanulmányok kortárs művészekről*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1998. Fogalomtár: 171-210.

szövegek *kivetnek* a megnyugtónak tűnő olvasói pozícióból (abjekció ez is). A hagyományos, feszes és keményen végbefejezett novellaszerkezetek meglazulásával párhuzamosan tűnik fel a szociografikus/dokumentatív/realista mögött az abszurd, az értelmén túli. Vagy, megfordítva: azon szövegekbe, melyekbe rejtve, szinte észrevétlenül férkőzik a szür-reális: áthágódik a megszokott műfaji keret is.

Az életmű alakulásfolyamatait vizsgáló fejezet e nehezen kategorizálható szövegviszonylatokat kíséri nyomon, s jut el végül az utolsó pályaszakasz írásaihoz, melyeket Reményi József Tamás „Hajnóczy-szkáznak” nevez *Utószavában*: „a keretes elbeszélés »kerete« maga veszi át az epikum szerepét, s bennük »a narrátor bizalmas viszonyt létesít az olvasóval«. Nincs többé történet, e szövegek nem birtokolják már az igazságot (tették ezt valaha a Hajnóczy-szövegek?). Olyan kérdésekké, talányokká válnak ezek az írások, melyekhez nem tartozik, és nem is rendelhető megfejtés¹⁸. Valószínűleg ez az egyik szegmense a korpusznak, ahol a szerző legtovább jut a kísérletezésben. A Julia Kristeva alkotta, lényegében lefordíthatatlan fogalomhoz és működésmódhoz (*signifiance*) is itt jut legközelebb ez a próza. A *Jézus menyasszonya* nyitott szerkezetű rövidtörténeteinek képtelenségnek látszik az értelmezés egyetlen jelentettnél megállapodó horizont-lezárása. Az olvasó az elbeszélővel közös státuszba kerül: nyomolvasó lesz, aki nincs kevésbé (és jobban) a tudás birtokában, mint az, aki beszél.

4.2. Vendégszövegek

A *szövegbetét/betétszöveg* terminusról szólok először, melyet az intertextualitás speciális eseténcik tartok, s megnevezésként használom dolgozatom során, „szövegzárványként” (intarziaként) határozva meg, s majd e fogalom aleseiteiként, a *vendégszövegeket*, a *betét-történeteket* s az *emblematicus tárgyakat* is ide sorolom. A *zárvány* metafora és gyűjtőnév, jelenti 1. az ásványtanban az ásványba záródott idegen (például növényi) anyagot; 2. a kohászatban az öntvényben lévő apró, nem fémes részecskét; 3. a növénytanban a sejtkbén lévő, de sem a sejtfalhoz, sem a sejtmedv oldott anyagaihoz nem tartozó anyagot.

---

¹⁸ Szigeti Csaba *A kopt nőket a találós kérdés ősi formája szerint elemzi invenciózusan*. In: *Hajnóczy Péter találós kérdése: Hol léteznek a kopt nők?* Studia Poetica 7. *Az egyszerű formák szemiotikája*. Szerk. Bernáth Árpád és Csúri Károly. Szeged, 1985. 119-127.

Hajnóczy betétszövegeit *zárványnak* nevezni leghitelesebben a biológiai értelemben lehet. Benne lévő, de belé nem tartozó, anyagában idegen és ellenálló. Természetrája esetenként más és más, önállósága kifürkészhetetlen és befolyásolhatatlan.

Ezen belül a *vendégszöveg* kisebb tárhely; jelenti mindazokat a szövegelemeket, melyek idegenből vették, „szövegkülsők”, s melyeknek a Hajnóczy-szöveg terében létük különleges, darabos, de e fragmentáltságban változatos, kihívó. „Alienek” ők, s a szervülés, idomulás legkülönbözőbb fokozatait képesek megvalósítani. Kezdve attól az illeszkedéstől, sőt belesimulástól, amit például egy, a szövegekörnyezet által indokolt, az epikus menetbe idomuló dal szövegének be-hímzése valósít meg. Folytatva a *Tihanyi apátság alapítólevelének* veretes soraival, melyek az írás, az emlékezetet megtámogató rögzítés és átörökítés mellett ágálnak, s ahogy ez a régi magyar szórványemlék *A parancs* Éjfékete Birodalmának rémvilágát ellenpontozza. Így szervül a vendégszöveg, de egyre több affinitást és befogadói leleményt kíván az olvasótól; hogy végül a traverzekként, építkezési kellékeként, a szöveg testéből elvarratlan drótszálként kiálló fragmentumok sora következzen, mint a FŐKERT Faiskolai Áruda hirdetése *A hercegben*, s ugyanitt a tompa fényű, alig kivehető fotók stb.

A *Vendégszövegek* címet viselő blokk alfejezeteiben azokat a betétszövegeket vizsgálom, melyek a legkülönbözőbb szépirodalmi- és irodalmon kívüli helyekről vettek. A csoportosítás főbb elemei: a) mottók; b) idegen nyelvű betétek; c) dalszövegek; d) szakkönyvek, lexikonok stb. részletei; e) plakátok, feliratok, falragaszok, hangszóró-utasítások; f) újságcikkek; g) hosszabb-rövidebb szépirodalmi szövegátvételek, jelölt vagy jelöletlen idézetek (Grazia Deledda szárd ironő sorai a *Hairben*; a Dowson- és Kavafisz-vers a *Dinamitban*; Jean Louis Barrault szavai *A parancs* lapjain stb.)

4.3. Betét-történetek

Olyan applikációkról ejtek szót ebben a fejezetben, melyek magától a szerzőtől származnak, és önálló epizódként, kerek, lezárt betétként élnek a főszöveg testén. Nem anekdotikus szövegtényekről van szó; az sem szükségszerű, hogy komplett cselekményt fogjanak magukba e beéklődések. Más-szerűségük, a főszövegbe szőtt eltérő anyagságuk teszi betété – zárvánnyá – valamennyit. Hajnóczy „rémképeit” ugyancsak e fejezetbe illeszttem, bár javarészt azok sem „történetek”: önállósuló képek, leírások, szituációk inkább, melyek történetet a befogadói tudatban generálnak.

A *Betét-történetek* című fejezetben érintett szövegepipizódok nem egyszer mint mise en abyme, mint tükörképződmény ágyazódnak a főszöveg testébe. Néhány példa a vizsgált szöveghelyek közül: a szobájába zárkozó nő epizódjának kétszeri megjelenése (*A parancs; Jézus menyasszonya*); az ütköző kutyák jelenete – ugyancsak két ízben (*Freedom; Ló a keramiton*); az öngyilkos köműves története (*A halál kilovagolt Perzsiából*); *A győzelem* című példázat (*A parancs*); lucullusi lakoma *Az elsőhegedűsben* stb..

4.4. Emblematikus tárgyak

A szövegzárványok tág csoportján belül itt azokról az esetekről szeretnék szólni, melyek legmesszebb hagyják maguk mögött a szövegteret, legtovább mennek a leválásban arról, amit még nyomtatópapíron, írott betűből formázva a tárgyasulás eltűr. Még betű, de testet formáz, megképzí a korábban szó által jelzett alakot, és kilátszik – kilép – a szövegből. Betűből képpé, kétdimenziós festményből szoborrá, térformává válik, ösztönözve olvasóját, hogy kézbe fogja, tapintsa, netán szagolja, izlelje. A leírás intenzitásával, szünni nem akaró figyelemmel éri el mindezt a tárgy teremtője, az író. Körüljárja talált tárgyát, kedvtelve megforgatja maga előtt, életet ad neki ez a Pygmalion. Nélkülöz azonban e teremtő munka minden heroizmust, mert csekély, hétköznapi dolgok azok, melyeket újjászül a szerző, szava által a papíron s azon is túl. De tartósabbak, szívósabbak e tárgyasulások teremtőjüknél és használóiknál: az embernél.

E fejezet példái mint tárgyasult objektok távolodnak legmesszebbre az irodalom szöveges létmódjától. A százados *Bibliájáról* (*A parancs*); a halott trikóról (*Meghalt a trikóm*); a *Mandragóra* fazekáról; a bronztükrőről (*Dinamit*); Brasch Izidor cipőkanaláról (*A halál kilovagolt Perzsiából*); a vörös kőszikláról (*A herceg*); a szinpadra belebegő orgonagyökérről (*A herceg*) stb. csak itt szó.

5. Összegzés helyett: a hiány számbavétele

Jelen dolgozatom lapjain a *Hajnóczy-kalauz* töredéke készült csak el. A disszertáció utolsó rövidfejezetében, e töredékesség felismerése után szerénytelennek ható „összegzés” helyett azt szeretném pontokba szedni, ami hiányzik; amiről ez a dolgozat nem szól (de szólni szándékszik még a szerző /és munkacsoportja¹⁹/ egy nem túl távoli jövőben).

¹⁹ A Szegedi Egyetem Modern Magyar Tanszékén évek óta működő szakmai csoport a második tanulmánykötet kiadása előtt áll. *Hová lettem. A párbeszéd helyzetébe kerülni... Hajnóczy-tanulmányok*. Lectum Kiadó, Szeged,

A hiánylista legnékülözhetetlenebb darabjaiból másolok disszertációm téziseinek végére:

– Az életmű **filmes** vonásai. Forgatókönyvek, filmnovellák, filmre adaptálható kisprouzák, illetve olyan szövegek, melyek a film jellegzetes eszközeivel (montázs, vágás, feliratok, kameraállítás, fokalizáció stb.) dolgoznak. Hajnóczy Péter filmes kapcsolatai; a Balázs Bála Stúdió és Dobai Péter. Elek Judit, Huszárik Zoltán, Latinovics Zoltán stb. A szerző egyetlen filmelemző tanulmánya. A Hajnóczy Péterről készült filmek elemző áttekintése.

– Hajnóczy és a **szociográfia**. Szociografikus érdeklődésének elhelyezése a kortárs irodalomban. Szociológusok, falujárók Hajnóczy körül (Berkovics György, Csalog Zsolt, Tar Sándor stb.). a) *Az elkülönítő* (teljes dokumentációja), illetve szociografikus kísérletei, a hagyatékban maradt próbálkozásai, vázlatai, munkacímei. b) Az életmű dokumentarista vonásai, szociografikus elkötelezettsége.

– A **fotográfia** megjelenései a Hajnóczy-korpuszban. Fotó-gyűjtemények és megsemmisített képek. Fényképek a regisztrálás- és a dokumentum-állítás szándékával. Képek az emlékezetnek. Fotózás a fényképeken: a rémképek belső imágói. Beragasztott, montirozott fotók a Hajnóczy-szövegekben. Fekete-fehér és „színes” képek; a fotók manipulálása.

– Hajnóczy Péter kalandja a **drámai** műnem területén. a) Drámakísérletei, monodramái, a *Last train* mint töredék. Műfaj-besorolási dilemmák. b) Az epikus korpusz drámai (tragikai) vonásai. A prózaszövegek sokszerű kapcsolata a drámai nyelvvel, jelenetkezéssel, szereplőállítással stb. Akció és dikció a dráma-töredékekben.

– A Hajnóczy-próza jellegzetes **szerkezeti** vonásai.

a) A szövegművek **kezdetének**, felütésének vizsgálata. Típusok és tipizálhatatlanság.

b) Szövegzárlatok: jellegzetes **lezárásmódok** és besorolhatatlan kezdemények, egyedi esetek, változatok. Nyitva hagyott (töredékben hagyott) szövegek; a nyitottság modulusai.

c) A **szövegegész** megszerkesztésének jellegzetes, visszatérő formái: a kör, körkörösség/„Möbius-szalag”; spirál és fűga.

d) A Hajnóczy életében kiadott munkák és a gyűjteményes **kötetek** szerkezetéről.

– A Hajnóczy-szövegek **tördeltsége**, **tipográfiája**. Alcímek; mottók, bekezdések; dőlt betűk; idézőjelek; zárójelek és ezek kombinációi. Tipográfiai cizelláltság és megdolgozottság; látszólagos spontaneitás. A szöveg képe mint rajzolat, minta, kalligráfia (arabeszk).

2006; *Da capo at fine. Folytatódó párbeszédben...Hajnóczy-tanulmányok II.* Lectum Kiadó, Szeged; 2007 őszére tervezve.

– A Hajnóczy-szövegek **narrációs** kérdéseinek vizsgálata.

a) Az elbeszélő szövegek elemzése a genette-i tipológia szerinti két mozzanat: a nézőpont („Mode”) és a beszédhelyzet („Voix”) alapján.

b) Az egyenes-, függő- és a szabad függő beszéd megléte a korpusz szövegeiben. E beszédmódotok előfordulásának csoportosítása, az arányok megállapítása. Egyfajta katalógus létrehozása.

– Sajátos **időviszonyok** és **terek** a Hajnóczy-próza lapjain. A kronotoposz kérdése szerzőnké. Reális és virtuális; epikus és lélekbelső idők és terek megképződése. Az álló és visszafelé mozduló Hajnóczy-óramutató. Táguló és szűkülő terek. Mítoszi idő és tér a Hajnóczy-prózában.

– Hajnóczy **motívumainak** vizsgálata. Pontosítás és fogalmi elkülönítés: motívum; embléma; index; ikon; szubtextus stb. Hajnóczy prózájában. „Motívumkatalógus”, példatarral.

– A Hajnóczy-**hős típusai**. Hős-alakulatok Máraitól M-en át a „férfi”-ig, a Hercegig, a Narrátor-Színész szimbiózisáig. Ónarcképi jelleg, alanyiség; távolítás, hasítás, leválasztás, projekció. Fő- és mellékszereplők egyénítése. Alakoskodók és maszkot viselők. Kaleidoszkóp, színváltozás. Emberek vagy szerepek: alteregók, kettőzött alakmások.

– A (rémlátások) **patologikus, pszichotikus** vonásai. Hajnóczy pszichózisa, esetleges orvosi feljegyzések, visszemlékezések, orvosi leletek alapján, illetve a szövegekből kiolvashatóan (pl. suicid hajlam, jelentéstulajdonítás, tévképzetek, mániák stb.). Kísérlet pszichoanalitikus vizsgálódásra az eidetikus képek területén: közvetítések az (egyéni és kollektív) tudattalanból. Álommunka, sűrítés, projekció a (rém)képekben.

– A Hajnóczy-próza **grammatikája**, különös tekintettel a) a **szintaxisra**. Szikárság, tömörítés, redukció. Szaggatott rövidmondatok. Másfelől: a „kleisti mondat”; Hajnóczy egymondatos hosszúszövegei és hosszúmondatai. „Hibás mondatok” Hajnóczy szövegeiben. b) Hajnóczy **szófajai**; igék és névszók aránya. Statikusság és dinamika a grammatika szintjén láttatva. Köötőszavak; szövegteni kapcsolóelemek: módosítószók; rövidítések. Számok szerepeltetése a szövegekben.

– Hajnóczy Péter **emberi kapcsolatai**, barátságai (egyenként nyomába szegődve a Szerdahelyi-féle *Interjúkötet* anyagának, s annak is, ami abból kimaradt). Kongeniális emberek, akikkel kapcsolatban állt, akikkel együtt dolgozott, akiket mottóiban megidézett (Dobai Péter; Latinovics Zoltán; Petri György; Huszárik Zoltán; Krassó György; Bódy Gábor; Wahorn András; Hornyánszky Gyula stb.) A szövegek **ajánlásainak** vizsgálata.

– Egyelőre **kiadatlan** Hajnóczy-szövegek (vázlatok, töredékek, variánsok), melyek a valaha volt „sportszatyorba” gyűjtve élték túl szerzőjüket; melyekre Reményi József Tamás hivatkozik (idézetekkel) a HPÖMu *Utószavában*. *A szakács*²⁰ című motívum-gyűjtő és a nagy-szövegeket előlegző írás több szempontú elemzése.

– A **könyv** sokszerű megjelenése a Hajnóczy-próza lapjain. a) A könyvtest mint intarzia. A könyv mint hiány, probléma és ráutalás. b) A könyv pusztja címével és szerzőjével megjelenítve; illetve tárgyként, kinyitatlanul/kinyithatatlanul. c) Hajnóczy „könyvespolca”.

– S e legutóbbi szemponthoz kapcsolódva a végére hagytam azt a komplex és csaknem végtelen hiányt, amivel legszívesebben foglalkoznék; amit a legtermékenyebb vizsgálódási ígéretnek tartok: Hajnóczy **olvasmányainak** részletes feltárását. Az intertextualitás legkülönbözőbb nemei és szintjei szerinti térképet, s e vaktérkép alapos, minden részletre kiterjedő kiegészítését a Hajnóczy-univerzum idegen, de jól-szervült elemeivel. Világok nyílhatnak meg e munka által az elemző előtt:

kettős csillagzatok.

---

²⁰ *A szakács* megjelent az Osiris 2007-es gyűjteményes kiadásában (összeáll. és jegyz. Mátis Livia és Reményi József Tamás)

A disszertáció témájához kapcsolódó publikációk jegyzéke

1. Pókháló. *A motívum lebegtetése a szöveg tükrén. (Hajnóczy Péter és Akutagava Rjúnoszuke)*. Mihálynap kiadvány. Tanszéki konferencia. Írások Ilia Mihály születésnapjára. SZTE BTK, 2000.
2. *Hajnóczy Péter prózájáról. Da capo al fine – novellaelemzés.*
A Tiszatáj Diák-melléklete. Megjelent 2003. májusában
3. *Hajnóczy Péter és az Idő sokfélesége. Krasznahorkai László „világvég-prózája”. A nemzeti önismeret új útjai az ezredvég fiatal nemzedékeinek művészetében.* A Széchenyi Program részeként az SZTE Modern Magyar Tanszék és a Debreceni Tudománygyetem közös pályaművéhez készült résztanulmányok. Elkészült 2003. július 1.
4. *Hány Prága-szín van a Tragédiában?* [Előadás]
X. Madách Szimpózium, 2002. szept. 20-21. Írásban: X. Madách Szimpózium, Madách Irodalmi Társaság Budapest-Balassagyarmat, 2003.
5. *Hajnóczy Péter és a Mozgó Világ.* [Előadás]
Magyar – francia komparatisztikai konferencia JGYTF, 2003. április 23-24. Az előadás megjelent a konferencia anyagát bemutató kötetben és a Szeged című lapban
6. *Hajnóczy Péter: Hair – novellaelemzés.*
Új Dunatáj, 2004. március
7. *A kisajátítás művészete. Kelemen Károly manipulált fotói, Hajnóczy-párhuzamokkal.* [Előadás] Elhangzott a Kerpelen Farkas Tudományos és Információs Központban, az ELTE és a Márton Áron Szakkollégium szervezésében, 2004. júliusában.
8. *Hajnóczy Péter: Pókfonal – novellaelemzés.*
Tiszatáj, 2004. december
9. *Az ember tragédiája. 16. szín.* Bizonyos Hajnóczy-prózaelemzések hasznosítása és róluk olvasása [Előadás] Madách Szimpózium, JGYTF, Szeged 2004. Írásban: XII. Madách Szimpózium, Madách Irodalmi Társaság, Budapest-Balassagyarmat, 2005.
10. *Mandragóra. Egy különleges novella elemzése.*
Argus, 2004. november. (Hajnóczy-blokk szemináriumi hallgatóikkal együtt.)
11. *Brasch Izidor cipőkanala és a lebegő orgonagyökér.*
Új Dunatáj, 2005. január
12. *A csoda Tihanyban. Egy Hajnóczy-szövegrészlet elemzése.*
Új Horizont, 2005. 3. szám
13. *„...némi grammatikai aprómunka”. Megjegyzések József Attila két rövidszövegéről (Hajnóczy-utalásokkal).* [Előadás] Elhangzott: PTE Illyés Gyula Tanárképző Főiskola Kar „Tani-tani” c. konferencia, 2005. június 2-4. Írásban: Új Dunatáj, 2005.

14. *Hajnóczy Péter: A szertartás. Novellaelemzés kontra Samuel Beckett: Film.* Iskolakultúra, 2005. október
15. *Hová lettem. A párbeszéd helyzetébe kerülni... (Hajnóczy-tanulmányok).* [Tanulmánykötet] Szerkesztők: Cserjés Katalin és Gyuris Gergely. Lectum Kiadó, Szeged, 2006. január
16. „Lőj! Ne félj semmitől!... Nézd meg, hogy hal meg egy igaz ember! ” *Appropriation art.* Hajnóczy Péter és Kelemen Károly *Che Guevara-képe.* Tiszatáj, 2006. február
17. *Az intertextualitás egy sajátos neme: szöveghálózatok. Egy japán és egy magyar szerző együtt-olvasása.* Kiskunhalas, Bibó István Gimnázium. [Előadás, 2006 január 16.] Várható megjelenése írásban: Gimnáziumi Acta, 2006
18. *Da capo al fine. Folytatódó párbeszédben... (Hajnóczy-tanulmányok II.).* Tanulmánykötet. Szerkesztők: Cserjés Katalin és Gyuris Gergely. Lectum Kiadó, Szeged, 2007 őszére tervezve